

БІНАРНІСТЬ СТРУКТУРИ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ВІТАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Вітання — головний інструмент соціалізації, мірило хорошого тону й просто найдревніший елемент етикету. Воно реалізується у висловленнях, що є компонентами комунікації. Висловлення-вітання виступають цілеспрямованими мовленнєвими діями. Це актуалізує прагматичний аспект їх аналізу. Прагматика – наука, яка вивчає мову у вживанні. Її одиницею є мовленнєвий акт. Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації. У мовленнєвому акті зосереджені інтенції (наміри, мотиви) мовця: запитати про щось, привітати чи заспокоїти когось, висловити комусь співчуття тощо. Вітання притаманні риси й особливості мовленнєвих актів загалом. Його складовими є локуція (побудова фонетично і граматично правильного висловлювання певної мови з певним смислом і референцією), іллокуція (втілення у висловлюванні певної комунікативної мети), перлокуція (наслідки впливу іллокутивного акту на адресата). При цьому вітання пов'язане з фатичною комунікацією: воно не стільки несе в собі інформацію, скільки використовується для встановлення контакту в певній ситуації спілкування. Ситуація спілкування у свою чергу істотно впливає на процес комунікації.

Важливо зазначити, що вітання в мові побутують в експліцитній та імпліцитній формах. Експліцитна передбачає те, що вітання є чітко вираженим, явним. Наприклад:

Після освячення кошків із їжею, сім'я зайшла у храм, щоб помолитися, поцілувати плацаницю.

Слава Ісусу Христу, – привіталася жінка, коли піднялася після молитви із колін.

Слава на віки, – відповіли їй люди, які сиділи на лавах у храмі (приклад із життя).

Імпліцитна форма передбачає те, що вітання є прихованим. Наприклад:

Жанна підняла руку, побачивши Беяра.

– Одірку! – посміхнулась жінка – Ми вже давно не бачились!

Одрі взяв її за руку.

– Bonjour.

Жанна відступила крок назад, щоб краще його роздивитися.

– Ти гарно виглядаєш (Мосс К.).

Більшість людей звикли сприймати вітання через експліцитні мовні форми, але імпліцитні також виступають важливою ознакою комунікації, хоча вони й не такі поширені.

Експліцитний мовленнєвий акт вітання характеризується бінарністю структури. Бінарність передбачає подвійність, тобто те, що вітання складається із двох частин, зокрема: 1) репліка-акція (висловлення мовця); 2) репліка-реакція (висловлення адресата, тобто вітання у відповідь). Наприклад: *Привіт! – Привіт!*

У зв'язку з цим можна навести таку комунікативну ситуацію:

Він ішов прямо до нас, до веранди, вільним ходом і поздоровив нас ще здалека. Ступаючи сходами вгору, глянув на нас втомленими очима.

– Добрий вечір! – сказав і зняв капелюх з голови, кинув його таким рухом від себе, мовби був фізично втомлений дуже.

– Добрий вечір, Івасю! – відказала пані Марко втишно (Кобилянська О.).

«Добрий вечір!» – репліка-акція, її говорить мовець. Йому відповідає слухач, тобто адресат, реплікою-реакцією «Добрий вечір, Івасю!»

Репліки-акції безпосередньо позначають вітання й актуалізують його як мовленнєвий акт. Вони узгоджуються зі стандартизованими мовленнєвими формулами на зразок: «Доброго дня!» «Привіт!» «Доброго вечора» «Здоров!»

Що стосується реплік-реакцій в системі експліцитних вітань, то вони будуються за трьома принципами:

1) дзеркально відтворюють, дублюють репліку-реакцію: *Добрий день! – Добрий день!// Доброго ранку! – Доброго ранку!// Здрастуй! – Здрастуй!// Привіт! – Привіт!* Наприклад:

– **Доброго ранку**, – пролунав мелодійний голос, і Тимофій побачив Галю, сусідську дівчину, яка несла на коромислі відра з водою.

Доброго ранку, Галю! Я тобі допоможу, – і він миттю підбіг до дівчини та підставив плече під коромисло. Галя пішла поруч. Вони разом зростали, і поступово дружба босоногого дитинства перейшла у справжнє кохання. Батьки тому раділи, бо добре знали своїх дітей і вже готувались до весілля (Сивирин А.).

2) виступають як оригінальні структури, закріплені за певними акціями: *Христос воскрес! – Воістину воскрес!// Слава Ісусу Христу (Слава Богу!) – Слава навіки!// Христос рождється! – Славимо Його!// Христос хрещється!– В річці Йордані!// Слава Україні! – Героям слава!// Добрий день! – Доброго здоров'я!// Здоров був! – Доброго здоров'я!* Наприклад:

Ворон спершу хотів їх пропустити, хай би собі їхали своєю дорогою, а потім таки передумав – давно не мав веселих пригод, то чого б не розважитися. Хоч, може, почує щось новеньке.

— **Здорові були!** — гукнув він привітно, виїжджаючи позад них із лісу. — Звідкіля й куди ідемо, хлопці?

Міліціонери спершу було шарпнулися до рушничних замків, але то з дурної звички, — побачивши, що Ворон не націлює на них карабін, вони напружено ждали, що буде далі.

— **Доброго здоров'я!** — привітався дідок, потягнувши на себе віжки. — На Мельники ідемо з Кам'янки, куди ж іще? (Шкляр В.)

Адресат відповів саме так, тому що така відповідь є закріпленою за реплікою-акцією *Здоров(і) був (були)!*

3) довільно використовуються мовцем із системи вітальних засобів: *Привіт! – Здоров! (Хай! Гелло! Салют!)// Здрастуй! – Привіт!* Наприклад:

Підійшли крадькома, та варяги справу знали добре: помітили. Їхній сотник, що розкинувся на здоровенному білому хустрі, почув кроки, підхопився:

– **Добра тобі, воєводо!**

– **Здоров був і ти, боярине**, – воєвода вперто звав Ярла боярином, – щось лице в тебе напшиє, не захворів, бува? (Дімаров А. А.)

Адресат вибрав довільну відповідь на вітання мовця, він міг вибрати й інший варіант, але такий здався йому прийнятним.

У системі вітань виділяються й такі, які не потребують відповіді, тому що є певною мірою риторичними, їхня тональність висока. Вони часто вживаються в епістолярному стилі або в поезії чи в художній прозі. Наприклад: *Дозвольте Вас привітати! Низький уклін Вам! Прийміть низький поклін!*

Бінарність структури стосується й імпліцитних вітань. При цьому на фоні нетипових висловлень-акцій простежується взаємозумовленість акцій та реакцій. Зокрема, на фразу «*Як воно?*», як правило, відповідають «*Добре*», «*Так собі*», «*По-старому*» тощо. Наприклад:

«**І як воно?**» – «**Все як завжди, Іване, нічого нового** (приклад із життя).

Подібно «прив'язана» до вітальної акції реакція адресата в наступній ситуації:

«**Оксано, скільки літ, скільки зим!**» – «**Три зими і три літа, тітко Ольго, я вас теж давно не бачила**» (приклад із життя).

Загалом в оформленні вітання важливу роль відіграють соціальні, психічні та етнічні чинники комунікації. Воно досліджене недостатньо, а тому в цьому плані відкриваються перспективи для наступних лінгвістичних досліджень.

Григорчук І.

Науковий керівник – доц. Петришин О.І.

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ У РОМАНІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ВСЕ, ЩО Я ХОТІЛА СЬОГОДНІ...»

Досліджуючи текст з погляду лінгвістики, необхідно обов'язково звернути увагу на його графічне оформлення. Графіка у мові – це засіб закріплення інформації. У художньому тексті вона є одним із способів здійснення впливу на адресата писемного мовлення, оскільки будь-яка

одиниця – потенційно експресивна, а графічні засоби несуть прагматичне навантаження. Письменники використовують їх задля того, щоб привернути увагу читача до форми написання. В такий спосіб форма стає значущою і, взаємодіючи зі значенням графічно виділеної лексичної одиниці, семантично ускладнює її.

З огляду на зазначене в письмовому тексті розрізняємо власне словесний текст і візуальний текст. Словесний текст – це графічно зафіксована мова, організована відповідно до граматичних правил. А під візуальним текстом розуміємо графічне виконання словесного тексту, що включає графічний поділ тексту, використання різних гарнітур шрифту, наочний матеріал ілюстративного характеру тощо.

Ці та інші теоретичні і прикладні аспекти окресленої теми неодноразово ставали об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких: С. Єрмоленко, І. Кочан, М. Крупи, Л. Мацько, С. Єрмоленко та ін. На семасіологізацію зорових ознак мовних одиниць вказували свого часу І. Боуден де Куртенте, Г. Винокур та ін. В. Істрін дійшов висновку, що значущість писемного мовлення в сучасному суспільстві та інтенсифікація його використання все частіше приводять до встановлення прямих зв'язків між образом писемного знака і його значенням [3, с. 203].

Учені, зокрема, зазначають, що автор, орієнтуючись на читача, за допомогою графічної акцентуації намагається досягнути взаєморозуміння, що і є метою комунікації. Тому, саме завдяки використанню стилістичних комуністичних засобів, автор намагається виокремити найважливіші у комунікаційному плані елементи, що сприяє посиленню впливу на рецептора, і залежить не тільки від змісту, але й форми та організації тексту.

Передавання графічними засобами інтонації, акцентів, пауз, прискорень та уповільнень, високих та низьких регістрів – усього, що є у мовленні, повністю відобразити у тексті неможливо. Але цей недолік компенсується тим, що усна мова матеріалізується та набирає більш удосконалену, повну та універсальну для передавання думок форму. На паузи, підкреслення, інтонаційні виділення усної мови вказують розділові знаки та пробіли друкованого тексту. Усі ці нюанси усної мови можуть отримати зорове вираження у зовнішньому вигляді друкованої продукції. Деякі з них зовсім не отримують художнього оформлення, якісь виявляються головними, інші – другорядними. Несподіване акцентування тексту художніми засобами допомагає привернути увагу до таких сторінок, що раніше залишалися поза увагою читача.

Книжковий шрифт – один з основних елементів видання, головний носій відверненого знакового початку, єдиний носій тексту. Звідси і ставлення до шрифту як до органічної, початкової частини видання, але не додатку до чогось, не прикраси. Шрифти розрізняються за своїм малюнком, розміром та особливостями накреслення.

Так, Ірен Роздобудько використовує курсив для позначення конкретного часу в романі, наприклад: *08 годин 15 хвилин* [5, с. 230]. Така послідовна фіксація дійзабезпечує чітку структурованість хронотопу аналізованого роману стає, бо в такий спосіб підсилено часову значущість конкретної інформації. Це, на наш погляд, заставляє реципієнта сприйняти текст особливому, надаючи великого значення послідовності розгортання дій.

Ірен Роздобудько неодноразово застосовує виділення. Виділеними можуть бути окремі слова, фрази, цитати, визначення, імена, терміни, окремі букви, цілі уривки тексту. Кількість та форма виділень – обмежена. Такий правильний, обґрунтований виборі способу оформлення елементів концентрують увагу читача і водночас урізноманітнюють художній текст.

Для виділення використовують шрифтові та нешрифтові способи. Виділення курсивом або напівжирним шрифтом тієї самої гарнітури, що й весь текст, – шрифтовий спосіб. Курсивне виділення не заважає читанню тексту і досить помітне в тексті, напівжирний шрифт різко виділяється і заважає людині, що гарно орієнтується в тексті. Але у виданнях, у яких курсивом виділяють певні елементи, наприклад, скорочення, інші елементи тексту курсивом виділяти не бажано: тут використовується напівжирний шрифт. Напівжирний шрифт використовується також у дитячій літературі, підручниках.

Серед графічних одиниць в аналізованому тексті найчастіше натрапляємо на виділення шрифтом слова, словосполучення, частин речення чи й цілого речення. Таке авторське виділення виступає яскравою підказкою читачеві, якої не можна не помітити. Наприклад, Що

ЗМОЖУ І БУДУ [5, с. 263]. Виділення фрази великими літерами авторка використала з метою підсилення емоційного стану і почуттів героїні.

Курсив, наприклад, виділяє у писемному тексті те, що в усному виділяє інтонація. Курсив також використовується для передачі слів, що не належать авторові та цитат. Дефісація, або подвоєння букв, передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, а залежно від того, що повторюється, також набуває своєрідних відтінків. Наприклад: *Гм-м...Давайте...* [5, с. 229]. У поєднанні з іншим графічним засобом – повторюваною трикрапкою – створено настрій схвилюваності, нерішучості, розгубленості медсестри.

Ще одним із таких засобів є написання деяких слів з великої літери. Письменниця також використовує особливий прийом, коли слова-означення конкретного предмета чи людини пропонує не в межах однієї синтаксичної конструкції, а нового рядка, більше того – з нового абзацу і з великої літери:

А і я могла бути будь-якою. Якою завгодно!

Сміливою.

Розпусною.

Загадковою.

Легковажною [5, с.249]. Таке графічне увиразнення індивідуалізує образ героїні, робить акцент на її жіночості, неповторності.

У досліджуваному художньому тексті зафіксовані графічні засоби виконують ряд прагматичних функцій, а саме:

1. Функція привертання уваги адресата. Графічні стилістичні засоби використовуються на фоні графічно нейтрального тексту, і графічно виділені ділянки тексту привертають увагу незвичністю свого оформлення.

2. Функція виокремлення комунікативно важливих елементів мови.

3. Функція уточнення. Графічне виокремлення використовується з метою логічного наголосу.

4. Функція композиційного членування тексту. Графічні стилістичні засоби полегшують прагматичну орієнтацію адресата у процесі сприйняття художнього тексту, відокремлюючи план оповідача та план персонажа, реальні дії та вигадані.

5. Функція компресії інформації. Графічні стилістичні засоби є прикладом мовної економії. У деяких випадках інформація, що передається графічно, в усній мові може бути виражена лише описово за допомогою вербальних засобів.

Як бачимо, у художньому тексті графічні засоби виокремлення виступають потужним засобом здійснення прагматичного впливу на адресата.

Отже, елементи зовнішнього текстоформування здійснюють смислорозрізнявальну функцію і є паралінгвістичними засобами писемної друкованої мови. Кожен митець прагне до створення власної індивідуальної образності, чітко підпорядкованій змісту та художній ідеї. Це найголовніший принцип новітнього книжкового мистецтва. Активна, енергійна творча манера Ірен Роздобудько тісно пов'язана з рішучим авторським баченням проблем, про які йдеться. Вона втручається в текст, надає йому за допомогою шрифтових та нешрифтових виділень чітко визначеної інтонації, яка, однак, не заважає читачеві створити власну думку з приводу порушеної проблеми, акцентувати увагу на моментах відповідно до потреб, моральних цінностей, віку тощо, тобто надає читачеві свободу тлумачення змісту художнього тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: [посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Марія Крупа. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 496 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – С. 155-159.
3. Ляхов. В.Н. Проблеми методики художественного конструирования книги // Книга как художественный предмет / Адамов Е.Б. и др. – М., 1990. – Ч. 2. – 240 с.
4. Особливості творчої манери Ірен Роздобудько // Слово і час. – 2005. – № 11. – С.36-39.
5. Роздобудько І. Гудзик. Все, що я хотіла сьогодні. Оленіум / І. Роздобудько. – Харків: Фоліо, 2008. – С.230